

М. А. ЛАТИНІН, Ю. О. УЛЬЯНЧЕНКО

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Досліджено сутність і специфіку державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку аграрного сектора економіки. Розглянуто роль інвестицій й інновацій в забезпеченні формування аграрними виробниками своїх конкурентних переваг.

Ключові слова: аграрний сектор, інвестиція, інновація, державне регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності.

The essence and the specific features of state regulation of the investment and innovation ensuring of the economy's agrarian sector development are researched. The article focuses on the investment and innovation's role in ensuring of the forming by agrarian producers' their competitive advantages.

Key words: agrarian sector, investment, innovation, investment and innovation activity state regulation.

За останні роки спостерігається значне відставання національної економіки від економіки розвинутих держав світу за рівнем технологічного розвитку та продуктивністю виробництва. Більшість підприємств залишаються технологічно відсталими, енергоємними, а також не провадять інноваційної діяльності. Результати дослідження стану інноваційної сфери свідчать про відсутність послідовного та системного підходу до її розвитку, низьку ефективність механізму стимулювання суб'єктів господарювання до провадження інноваційної діяльності [11]. Не обійшли дані тенденції й аграрний сектор. Ставка уряду на розвиток аграрного сектора, з одного боку, і низький рівень матеріально-технічної бази багатьох сільськогосподарських підприємств та застосування ним застарілих технологій діяльності – з іншого, свідчать про необхідність кардинальних змін і в тому числі в позиції держави по відношенню до галузі.

За словами В. Гейця, Україна із запізненням входить у світовий ринок і не має можливості визначати правила світової торгівлі. Проте це не означає, що Україна позбавлена можливості відстоювати і просувати свої інтереси за кордоном. Важливим є те, що в ХХІ ст. зміни в діловому світі відбуваються з небаченою для минулого століття швидкістю, жодна конкурентна перевага не може довго протриматися, навіть у тому випадку, якщо її вдасться відшукати. Сьогодні принципове значення має створення конкурентних переваг, які мають бути поставлені на потік, тобто інновації в бізнесі мають слідувати одна за одною, і чим швидше, тим краще. Така постановка питання передбачає зміщення акценту

з конкурентної боротьби на конкурентне існування, яке, у свою чергу, неможливе без формування тих чи інших інтеграційних угод між суб'єктами економіки, у тому числі інвестиційних. У результаті конкурентні переваги отримують ті учасники ринку, які скооперуються й займуть атакуючу позицію в інноваційній війні. У необхідний момент, завдяки новим інвестиціям, вони будуть мати необхідні технології, висококваліфікованих спеціалістів і здатність до захисту своїх конкурентних позицій [5, с. 4–5].

Значний внесок у дослідження проблем розвитку державного регулювання та інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку аграрного сектора економіки присвячено роботи О. Амосова, Є. Бузовського, В. Воротіна, В. Гейця, Б. Губського, Л. Євчук, І. Іртицевої, С. Кваши, А. Костусева, Т. Лозинської, Ю. Лузана, С. Майстра, О. Макеєвої, П. Макаренка, О. Маслака, М. Мельника, О. Могильного, Б. Пасхавера та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності посилення інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку аграрного сектора економіки.

Успіх у конкурентній боротьбі з імпортною сільськогосподарською продукцією забезпечить формування сільськогосподарськими виробниками своїх конкурентних переваг, у чому важливу роль відіграють інвестиції й інновації, доступність до яких, у переважній більшості випадків, визначається ступенем інтегрованості підприємства у вертикальну структуру. Дані аспекти проблеми стосуються внутрішнього менеджменту підприємства і державне регулювання, на перший погляд, не має до нього ніякого відношення. Проте держава зацікавлена в розвитку суб'єктів економіки, який ґрунтується на здійсненні останніми правильних кроків у конкурентному бізнес-середовищі. Тому роль держави, на нашу думку, має полягати у формуванні у виробників аграрної продукції “правильної” свідомості і “правильних” знань щодо успішного функціонування у швидкозмінному зовнішньому підприємницькому середовищі. Це може бути державна програма підготовки та навчання керівників сільськогосподарських підприємств сучасним технологіям ведення бізнесу. Досвід показав, що, незважаючи на важкодоступність джерел фінансування для аграрних виробників, вони все ж таки мають можливість залучити кошти ззовні, проте це не завжди забезпечує успішність діяльності. С. Левіцкі стверджує, що якби усунення недоліків у діяльності підприємств було б питанням виключно виділення грошових коштів на вирішення проблеми, тоді б з прибутковими підприємствами нічого поганого ніколи не траплялося [14, с. 84]. Істина проблеми криється у відсутності професійного управління грошовими потоками на сільськогосподарських підприємствах [6, с. 3], що є досить розповсюдженим явищем. Участь держави у формуванні когорти керівників нового формату мислення забезпечить розвиток галузі й зменшить потребу в її бюджетному фінансуванні.

Ми погоджуємося з Л. Євчук, що технологічна та технічна відсталість України від розвинених країн не є свідченням низького рівня інтелектуального потенціалу, тому не може завадити її розвитку. У сучасних умовах відкритості та

доступності технологій раціонально виважена політика держави зі сприяння залучення в аграрний сектор потоку різної величини інвестицій надасть можливість виправити проблему нееволюційним шляхом проходження науково-технічного прогресу (як це здійснюється в більшості країн), а істотним стрибком угору до сучасних інтенсивних технологій [7, с. 295]. І, як уже зазначалося вище, найкращим, найоптимальнішим стрибком для українського аграрного сектора буде активне впровадження інновацій.

Забезпечити конкурентоспроможність і сталий розвиток будь-якої галузі в умовах прискорення глобалізації та інтеграції до Європейського простору можна лише в тому випадку, коли цей розвиток здійснюватиметься на інноваційно-інвестиційній основі. Поєднання інвестиційної та інноваційної діяльності, вкладення значних коштів у сучасні інноваційні технології та виробництво інноваційних продуктів слід розглядати як найважливішу передумову ефективного функціонування вітчизняного сільського господарства та інших галузей агропродовольчої сфери у відкритому конкурентному середовищі [9, с. 344].

Лібералізація зовнішньоторговельних відносин і входження України до європейського і світового ринкового простору вимагають відповідального підходу до формування технологічної і технічної політики не тільки в масштабах країни, а й у кожного окремого сільськогосподарського підприємства. У сучасних умовах конкурентоспроможними будуть тільки ті товаровиробники, які швидко опанують нові технології, а також технічні засоби для їх реалізації. За інших умов продукція вітчизняного аграрного сектора за всіма показниками (перш за все економічними) виявиться неконкурентоспроможною як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках гостро постане пряма загроза залежності від імпорту багатьох видів продуктів харчування і продовольчій безпеці держави в цілому [2, с. 319].

Відповідно до Закону України “Про інноваційну діяльність”, головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції [21].

Пріоритети інвестиційно-інноваційної моделі розвитку країни потребують досягнення нової якості конкурентних відносин в економіці. З точки зору результатів свого функціонування такі відносини повинні забезпечувати ефективний розподіл ресурсів, виступати як економічний механізм, який у короткостроковій перспективі сприяє стабільному і динамічному економічному зростанню, поєднаному з реалізацією ключових задач соціального розвитку, а в довгостроковій перспективі є одним з основних факторів створення і функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки. Основними елементами, що забезпечують досягнення такої якості конкурентних стосунків, є забезпечення конкурентної структури товарних ринків як пануючої в національній

економіці; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств; забезпечення інституціональних умов, що гарантують рівність умов конкуренції. Таку якість конкурентних відносин можна охарактеризувати як ефективне конкурентне середовище [13, с. 145].

Зважаючи на значимість і роль інновацій у розвитку аграрного сектора та економіки країни в цілому, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2012 р. було схвалено “Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері”. Метою Концепції є вдосконалення системи державного регулювання в інноваційній сфері, зокрема визначення концептуальних засад державного регулювання в інноваційній сфері, формування економічних структурних і організаційних основ інноваційної діяльності, створення належної інституціональної бази, забезпечення взаємодії різних інститутів під час упровадження інновацій, створення системи надання державної підтримки інноваційному розвитку національної економіки з урахуванням пріоритетів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності, створення сучасного ринку інновацій та технологій, визначення механізму оперативного реагування на зміни в інноваційній сфері [11].

Прийнята Концепція спрямована на вирішення трьох основних комплексів існуючих проблем у даній сфері – формування економічних (податкових, кредитних, страхових) умов прискореного розвитку інновацій, створення сучасної основи інноваційних процесів та сприяння створенню нової інституційної бази в даному напрямку.

Концепцією також передбачено формування ключових елементів сучасної інноваційної інфраструктури, які досі практично відсутні в Україні. Перш за все, мова йде про впровадження дієвих механізмів державно-приватного партнерства, створення кластерних моделей галузевого та регіонального співробітництва при реалізації пріоритетних інноваційних проєктів, формуванні системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики [19].

За ствердженням Бухарда Клеффманна, президента німецької компанії KleffmannGroup, яка займається маркетинговими дослідженнями у сфері сільського господарства, перед сільським господарством сьогодні стоїть багато викликів, основний із них – індустріалізація. Агропромисловий комплекс потребує вливання дедалі більшого капіталу ззовні. Кошти повинні приходити від впливових людей, фондів або приватних інвесторів, не пов’язаних із сільським господарством. Крім того, зараз зростає потреба в землі [22, с. 15].

Україна поступово перетворюється в значного гравця на світовому аграрному і продовольчому ринках. За оцінками експертів, країна займає провідні місця в торгівлі зерновими та олійними культурами, експортує значні обсяги молочної продукції та соняшникової олії тощо. Однією з причин повільного зростання продуктивності та виробництва аграрної продукції є непривабливий інвестиційний клімат, зокрема недостатньо прозоре, непослідовне і обтяжливе для бізнесу державне регулювання. Тому країні не вдається залучати достатній

обсяг інвестиції для стимулювання подальшого розвитку і зростання економіки, а аграрний сектор не має змоги повною мірою скористатися сприятливими природними умовами та високими світовими цінами на сільськогосподарську продукцію [1].

За даними асоціації “Український клуб аграрного бізнесу”, протягом 2010-2011 рр. українські аграрні компанії залучили інвестицій на загальну суму майже 1,5 млрд дол. США. Інтерес інвесторів до сільського господарства України зростатиме й надалі, що фахівці пояснюють перевагами держави перед іншими країнами світу та Чорноморського регіону зокрема. На фоні глобального попиту на продукти харчування Україна зберігає відносно високу інвестиційну привабливість, оскільки є однією з небагатьох країн світу, де функціонують великі агрокомпанії, цікаві інвестиційному капіталу [8, с. 8].

Завдяки історичному розвитку АПК та родючості земель український агропромисловий комплекс має свої особливості. У Західній Європі середній розмір господарств складає біля 200 га, тоді як в Україні функціонують великі корпорації, які поєднують продуктивність земель із економією на масштабах виробництва. Велика кількість господарств обробляє землі площею більше тисячі гектар.

Ще однією особливістю ведення підприємництва в Україні є термін окупності. У США термін окупності може становити 14-15 років, тоді як для українського бізнесу настільки тривалі терміни є неприйнятні. Власники вітчизняних підприємств націлені на повернення вкладених коштів протягом перших п’яти – десяти років, що сприяє підвищеному інтересу до українських компаній з боку потенційних інвесторів [16, с. 10].

Аграрний сектор України залишається досить привабливим для інвесторів і з таких причин: несформований ринок продовольчих продуктів, відсутність можливості розширювати посівні площі в інших аграрних країнах і наявність таких площ в Україні, висока родючість чорнозему, низька собівартість готової продукції за рахунок дешевої робочої сили, пільгове оподаткування сільськогосподарських підприємств, зростання попиту на біопаливо тощо [15, с. 21].

Іноземні інвестиції в агропромисловий комплекс України в умовах обмеженості внутрішніх ресурсів є найпривабливішим джерелом матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Однак їх обсяг і рівень ефективності залишаються вкрай недостатніми через наявність цілої низки гальмуючих чинників [24, с. 106]. Серед вагомих перешкод називають нестабільність, непрозорість законодавчої бази, судова незахищеність підприємницької діяльності, макроекономічний дефіцит в управлінні сільським господарством, низький рівень фахової освіти, особливо у сфері області макроекономічного регулювання, низький рівень державної підтримки сільського господарства, недостатній розвиток інфраструктури аграрного ринку тощо [18]. Тому прозора та послідовна внутрішня політика є визначальним фактором до розвитку агропромислового комплексу й залучення іноземних інвестицій.

За словами С. Кваші, необхідно забезпечити диференційований і виважений підхід до вибору форм зовнішньоекономічної інвестиційної діяльності, здійснення її реструктуризації та формування безпечного привабливого режиму і в першу чергу за рахунок створення спільних підприємств, а на цій юридичній базі спільних виробництв. При цьому необхідно зберегти ті ланки механізму, які забезпечують ефективну зовнішньоекономічну діяльність, наповнивши її новим змістом [10, с. 48].

Вивчення матеріалу із зазначеної проблематики показало, що коли серед представників уряду, власників/керівників агрохолдингів, експертів аграрного ринку, інших заходить питання про посилення експортних позицій України на світовому ринку, мова йде про розширення, побудову нових елеваторів, портів, зерносховищ, створення біржі тощо, піднімається питання доцільності введення експортних мит, квот та інших обмежень. Рідко можна зустріти повідомлення, де говорять про вкладення значних сум коштів у розвиток того чи іншого напрямку сільськогосподарського виробництва. Хоча основою формування експортного потенціалу країни та її продовольчої безпеки є саме сільське господарство. Так, інвестиційними планами Агропромислової групи “Агротрейд” (яка планує збільшити свій земельний банк до 100–150 тис. га) передбачено будівництво нового зерносховища в Чернігівській області обсягом одночасного зберігання 50 тис. т. [3]. Міністерство аграрної політики та продовольства України розглядає міжнародну інвестиційну роботу на зерновому майданчику України у спрямуванні коштів на будівництво нової портово-елеваторної системи України, що збільшить її експортні можливості [23]. Європейська бізнес-асоціація в особі української та міжнародної аграрної бізнес-спільноти висловлює надзвичайну стурбованість пропозицією, ініційованою Міністерством економічного розвитку і торгівлі України щодо введення експортного мита на сільськогосподарську продукцію, а також обкладення виробленої в Україні соняшникової олії експортним митом у розмірі 10 %. Упровадження експортних обмежень вважають суттєвим дестабілізуючим фактором для інвестиційної привабливості України, бізнес-клімату та продовольчої безпеки країни [4]. Міжнародної асоціації торгівлі зерном і кормами GAFTA також була занепокоєна діями уряду щодо регулювання зернового ринку й попереджала щодо зниження інтересу інвесторів до розвитку аграрного бізнесу в Україні [20].

Повідомлення подібного характеру часто зустрічаються в спеціалізованих засобах інформації й відображають тенденції, плани й наміри суб’єктів аграрного сектора й аграрного ринку, що потребує негайного коригування ситуації. Доцільно змістити фокус інвестиційної та регулятивної уваги держави на розвиток сільського господарства й стимулювати вкладення коштів саме в дану галузь і розвиток сільських територій.

Аналіз світового досвіду стимулювання інвестицій засвідчив доцільність використання двох інструментів державного стимулювання інноваційного розвитку: пільгового фінансування і дофінансування проєктів коштами державних фінансово-кредитних установ та надання гарантій інвесторам. Постійний

моніторинг інноваційних процесів та оперативне реагування держави на особливості розвитку є одним з необхідних заходів реалізації проекту моделі інноваційного розвитку економіки країни [9, с. 346].

Поряд із залученням зовнішніх джерел фінансування у вигляді інвестицій, фахівці фінансового менеджменту справедливо наголошують, що домінуюче значення в системі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств повинні мати власні джерела, основним з яких є прибуток. Задача державної політики полягає у створенні національної системи розподілу інвестиційного капіталу, у створенні в товаровиробників стимулів для довгострокових інвестицій у власний капітал. За ствердженням М. Портера, єдиним самим потужним засобом, за допомогою якого можна змінити цілі власників, є створення діючих стимулів для довгострокових інвестицій в акції підприємства. Дана пропозиція направлена на зміну концепції власності й підходу до оцінки підприємств, і в той же час – на стимулювання широкої форми інвестування, за якої досягаються найбільш значимі соціальні вигоди. Такі стимули необхідно детально продумати, а їх дія має бути вузько направлена. Вони повинні розповсюджуватися на інвестиції в акції діючих підприємств і на акції, що купуються мінімум на п'ять років [17, с. 573]. Це має стосуватися і підприємств, які за організаційно-правовою формою не є акціонерними товариствами. Стимулювання вкладення власниками особистих коштів у довгострокові проекти підприємства є дуже важливим для розвитку галузі та сільських територій.

Сьогодні інноваційна політика повинна бути спрямована на створення економічних, правових, організаційних основ для розвитку інноваційної діяльності в галузях економіки, забезпечення ефективного використання результатів науково-технічного прогресу, підвищення конкурентоспроможності продукції, вирішення завдань соціально-економічного розвитку. Для цього необхідно реалізувати такі важливі заходи інноваційної політики:

- створення та впровадження на основі новітніх технологій високоефективних сортів і гібридів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин;
- створення системи пільгового кредитування комерційними банками реалізації інноваційних проектів;
- створення пайових інвестиційних фондів для реалізації великих інноваційних проектів у сільському господарстві;
- розширення кредитування інноваційних проектів за рахунок лізингових, факторингових та інших операцій;
- запровадження механізмів державного страхування кредитів, виданих сільськогосподарським підприємствам, що розробляють і впроваджують інноваційну високотехнологічну продукцію.

Державна політика в напрямі посилення інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора має передбачати не лише виділення бюджетних коштів. Обов'язковими мають бути програми соціально-роз'яснювального

характеру, законодавчо визначеного стимулювання, створення сприятливого для інвестування середовища.

Література:

1. Аграрный сектор Украины: инвестиционная привлекательность, несмотря на несовершенное регулирование [Электронный ресурс] / АПК-Информ. – 2013.01.12. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1012752#.URUImWeDrIU>

2. Бузовський С. А. Обумовленість інноваційного розвитку аграрного виробництва / С. А. Бузовський // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві : матеріали Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, (Київ, 25-26 лют. 2010 р.) ; ННЦ “Ін-т аграр. екон-ки”. – К. : Ін-т аграр. екон-ки, 2010. – С. 318–321.

3. В ближайшие 2-3 года мы планируем увеличить земельный банк до 100–150 тыс. га – Агротрейд [Электронный ресурс] / АПК-Информ. – 06.13.2011. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/108679#.UMOZtneDrIU>

4. Введение в Украине экспортных пошлин на масличные и подсолнечное масло негативно отразится на ситуации в АПК – Европейская бизнес-ассоциация [Электронный ресурс] / АПК-Информ. – 07.06.2011. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/109595#.UMOX0XeDrIU>.

5. Геєц В. Конкуренція в бізнесі і конкуренція в політиці / В. Геєц // Конкуренція. – 2007. – № 2. – С. 2–5.

6. Євчук Л. А. Окремі аспекти управління інвестиційними ресурсами підприємств аграрного сектора / Л. А. Євчук // Агросвіт. – 2011. – № 15. – С. 2–4.

7. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств : монографія / Л. А. Євчук. – Миколаїв : Видавець Прокопчук Т. Ю., 2010. – 340 с.

8. Інвестиційний інтерес до України зростає // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 22. – С. 8.

9. Іртищева І. О. Стан та особливості інноваційних процесів в агропродовольчій сфері / І. О. Іртищева // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві : матеріали Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, (Київ, 25-26 лют. 2010 р.) ; ННЦ “Ін-т аграр. екон-ки”. – К. : Ін-т аграр. екон-ки, 2010. – С. 342–347.

10. Кваша С. М. Економічні аспекти імпортої політики держави щодо товарів для АПК / С. М. Кваша // Економічні проблеми розвитку ресурсного потенціалу АПК : зб. наук. пр. – К. : Ін-т економіки НАН України, 1999. – С. 43–51.

11. Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2012 р. № 691-р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-%D1%80>.

12. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. Б. Пинскера. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
13. Костусев А. А. Конкурентная политика в Украине : монография / А. А. Костусев. – К. : КНЕУ, 2004. – 310 с.
14. Левицки С. Как разработать стратегию : практические рекомендации по созданию реально работающих стратегий / С. Левицки ; пер. с англ. В. О. Шагояна. – Днепропетр. : Баланс-Клуб, 2003. – 328 с.
15. Макеєва О. Агросектор України – мекка для інвесторів / О. Макеєва // Земельний інвестиційний вісник України. – 2012. – № 6. – С. 21.
16. Мельник М. Акції на публіку / М. Мельник, І. Предко // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 3. – С. 10–12.
17. Портер М. Конкуренция / Майкл Е. Портер ; пер. с англ. О. Л. Пилявского. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
18. Потенциал Украины позволяет производить продукцию высокого качества с низкими затратами – посольство Германии [Электронный ресурс] / АПК-Информ. 2011.07.18. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/109956#.UMOXhHeDrIU>.
19. Правительство Украины одобрило Концепцию реформирования государственной политики в инновационной сфере [Электронный ресурс] / АПК-Информ. 2012.09.11. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/1008644#.UMOPTneDrIU>.
20. Правительство Украины хочет усилить свою роль в регулировании зернового рынка – эксперт [Электронный ресурс] / Комерсантъ-Украина. – 2011.04.12. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/news/106469#.UMOb8XeDrIU>.
21. Про інноваційну діяльність : Закон України № 40-IV від 4 липня 2002 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
22. Тернопільський В. Клеффманн: Україна – це гаряча точка розвитку аграрної промисловості / В. Тернопільський, Є. Мазур // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 10. – С. 14–16.
23. У нас есть все возможности продолжить экспортную экспансию украинского зерна на внешние рынки – Минагропрод [Электронный ресурс] / АПК-Информ. – 2012.08.12. – Режим доступа : http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/1007568#.UMOP_neDrIU.
24. Черевко Г. В. Державне регулювання економіки в АПК / Г. В. Черевко. – К. : Знання, 2006. – 339 с.

Надійшла до редколегії 08.04.2013 р.